
MLUVENÝ PROJEV MEZI TECHNIKOU A KULTUROU ANEB OD POSTURY K ORTOEPII

JANA VLČKOVÁ-MEJVALDOVÁ

SPOKEN EXPRESSION BETWEEN TECHNIQUE AND CULTURE: FROM POSTURE TO ORTHOEPIY

This article examines the link between the voice technique and the speech culture in public and professional communication. While the spoken communication training is more common, systematic voice education remains mainly in artistic schools. The text connects speech culture, focusing on standard pronunciation, articulation, phrasing, and tempo, with voice training, developing breath support, posture, and resonance. It argues that the effective speech requires awareness of physiological processes underlying voice production: posture shapes breathing, breathing influences resonance, and both affect tempo, intelligibility, and listener perception. The mastery of the vocal technique supports communication goals, enhances credibility and reduces vocal strain, essential especially for teachers and other frequent speakers. However, the voice training outside artistic contexts faces barriers, including low instructor expertise, delayed introduction in schooling and discomfort with physical exercises. The article concludes that integration of the voice technique into speech culture education strengthens communicative effectiveness, vocal health, and the speaker's professional image.

Keywords: articulation; breathing; communication; physical posture; psychology; speech culture; voice training

1 SOUČASNÁ SITUACE

Nelze naprosto tvrdit, že by mluvenému projevu a jeho kultivaci nebyla v současnosti věnována pozornost. V různých prostředích a sociálních a komunikačních kontextech probíhají různě systematická, různě souvislá a různě strukturovaná školení, jejichž cílem je mluv-

čí schopný řečového projevu, který by vyhověl více či méně kanonizovaným nárokům určitého typu komunikační situace a který by v ideálním případě byl schopný diverzifikovat jazykové prostředky v závislosti na komunikační situaci a komunikačním cíli. Tato kompetence je požadována u profesionálních mluvčích v různých oblastech, nicméně intuitivní potřebu školení v oblasti řečové komunikace pociťují i takoví uživatelé jazyka, kteří dostávají řečové příležitosti v oficiálních veřejných komunikačních situacích jen nahodile a zřídka, avšak péči o řečový projev vnímají jako součást seberozvoje.

Ve svém příspěvku spojuji dva proudy vzdělávání v oblasti hlasové a řečové produkce: jeden stojí na tom, pro co se vžilo zjednodušené, avšak nepřesné označení rétorika, ale co je vlastně *kultura řeči*, *kultura mluvení*, nesoucí příznak profesionální a veřejné komunikace (HOFFMANNOVÁ ET AL. 2016); druhý proud kultivuje hlas jako nástroj a bývá označován jako *hlasová výchova*.

V rámci celého textu беру v úvahu promluvy v takových komunikačních situacích, v nichž lze předpokládat určité nároky na vyšší mluvní styl, tedy v situacích veřejných, formálních, oficiálních, kde je primárním dorozumívacím prostředkem spisovná čeština.

2 PROUDY VZDĚLÁVÁNÍ

2.1 KULTURA ŘEČI

Kulturou řeči zde rozumím to, čím se obvykle zabýváme ve vzdělávacím prostředí různého stupně a formy – u profesionálních mluvčích, ať už to jsou mluvčí mediální, učitelé, či mluvčí vystupující na fórech s jakýmkoli stupněm veřejnosti a samozřejmě studenti zejména bohemistických oborů. Na fakultách připravujících učitele českého jazyka je výuka kultury řeči v různých formách součástí povinné studijní trajektorie (VLČKOVÁ-MEJVALDOVÁ 2022). V rámci výuky tohoto předmětu nebo jiných forem vedení k řečové kultivovanosti bývá středem zájmu spisovnost (na rovině zvukové ortoepie, v rámcijším pojetí artikulační přesnost bez ohledu na status spisovnos-

ti), výskyt hezitačních zvuků a parazitních slov, tempo a intonační průběh (ukončování deklarativních výpovědí kadencí, frázování, intonační rozdíl mezi otázkami zjišťovacími a doplňovacími). Motivace pozornosti k těmto jevům je jednak lingvistická, jednak komunikační: cílem je komunikaci kultivovat, ale také usnadnit, což znamená jednat – zde řečově jednat – tak, aby sdělení bylo vnímáno, jak bylo myšleno, tedy aby nedošlo k dezinterpretaci. Nedílnou součástí komunikačního procesu je vnímání mimojazykových informací, které jsou vehikulovány nonverbálními prostředky, ať už jde o komplex signálů, souhrnně nazývaných „řeč těla“ (ALLHOFF A ALLHOFF 2008), nebo o zvukové vlastnosti segmentální i suprasegmentální roviny, které jsou v mluveném projevu nevyhnutelně přítomny. Jedna ze složek kultivace mluveného projevu spočívá v tom, že si mluvčí uvědomuje své nonverbální chování a v další fázi jej začíná ovládat.

2.2 HLASOVÁ VÝCHOVA

Hlasová výchova je naopak pěstována v podstatě výhradně na školách uměleckých směrů, tedy v zařízeních připravujících herce a zpěváky. Původní motivace je zřejmá – v jejich případě jsou nesrovnatelně větší nároky na zvládnutí mnohdy akusticky nepříznivého prostoru divadel i v extrémních intonačních a dynamických hlasových polohách. Nároky na učitele jsou odlišné: například učitelé tělesné výchovy nebo učitelé v preprimárním vzdělávání hovoří v hlučném prostředí; funkční (z hlediska recipienta) a hygienická (z hlediska mluvčího) komunikace je podmíněna zvládnutím hlasové techniky. Mluvčí (nejen) mediální mívají k dispozici zesilovací prostředky.

Současná dominující tendence v hlasové výchově stojí na práci s dechem, jeho zvědomění a využití rozsáhlých a různorodých svalových skupin pro dechovou aktivizaci (KUČERA 2011; OBEŠLOVÁ ET AL. 2011; VÁLKOVÁ 2017; VYSKOČILOVÁ 2017). Nicméně dosud přetrvávají směry, založené na nastavení artikulačních pohybů a rezonančních prostor pomocí artikulačních cvičení a celotělových pohybů. Tato koncepce prohlašuje uvažování o něčem tak přirozeném,

podvědomém a automatickém, jako je dech, za zbytečné až kontra-produktivní (HAVELKOVÁ IN VYSKOČILOVÁ ET AL. 1981). Například propojení dechu s řečovým rytmem je zde navozováno pomocí skákání přes švihadlo. Vliv fyzického postoje na produkci hlasu je tak silný, že vadné držení těla je pokládáno za jednu z nejčastějších příčin nezpěvnosti u dětí (TICHÁ 2014).

Je zřejmé, že obě složky – hlasová výchova i kultura řeči – se podílejí na kultuře komunikace, počítají s percepcí posluchače a přispívají, jsou-li zvládnuté, k úspěšnému komunikačnímu procesu. V následující pasáži se budu věnovat mechanismům a vzájemnému vlivu těchto složek, zejména tomu, jak prvky techniky řeči neboli hlasové výchovy podmiňují nebo alespoň ovlivňují jednotlivé aspekty kultury řeči.

3 OD KULTURY K TECHNICE

Jaká je tedy konkrétní souvislost a propojení jednotlivých položek hlasové výchovy a kultury řeči? Východiskem v následující části budou jevy, které bývají standardním předmětem zájmu ve výcviku kultivované komunikace. Směrem od nich budu pokračovat k tomu, jakou oporu potřebují v hlasové technice.

V rámci lingvistického přístupu k péči o kulturu mluveného projevu bývá zdůrazňována potřeba ortoepické výslovnosti, logického frázování a adekvátního tempa a rytmu. Stabilní kvalita těchto parametrů závisí na fyzické technice tvoření hlasu.

3.1 ORTOEPIE A JEJÍ ZDROJE

Dodržení výslovnostní normy je z velké části podmíněno přesnou artikulací. Mluvíci může artikulovat přesně, pokud jsou svalové skupiny podílející se na artikulaci uvolněné, ale zároveň se pohybují po přesných motorických trajektoriích. K tomu je potřeba náležitý postavení a uvolnění čelistního kloubu a vytvoření prostoru v dutině ústní (VOLEMANOVÁ 2020). Napětí v oblasti čelisti se odvíjí od postavení hrtanu a krční páteře, které je důsledkem pozice ramen.

Ramena samotná vstupují do několika podmiňujících vztahů, protože kromě pozice krční páteře pochopitelně ovlivňují i postavení hrudníku, a tedy dýchání. Pozice ramen je závislá na postavení páteře, ta na konstelaci kyčlí, které se odvíjí od pozice nohou a úplně původně chodidel. Relevance požadavku spisovné výslovnosti je nezpochybnitelná, není-li však mluvčí veden k adekvátní postuře fyzické, je jeho dosažení obtížnější.

3.2 FRÁZOVÁNÍ

Správné frázování neboli členění promluvy na logické celky je významným faktorem ovlivňujícím porozumění celku (VLČKOVÁ-MEJVALDOVÁ 2023). Schopnost členit souvislý projev souvisí samozřejmě s mírou jeho pochopení na straně mluvčího. Zejména u čtených textů se u neškolených nebo nedůsledně školených mluvčích setkáváme s frázováním nelogickým až chaotickým, které nutí posluchače vynakládat pro porozumění extrémní pozornost a záhy vede k jejímu ochabnutí. Kromě pochopení smyslu textu nebo promluvy je podmínkou logického frázování vědomé, ovládané a funkční dýchání. Ve výchově ke kultuře mluveného projevu je požadavek správného frázování výsostně oprávněný, ale bez dechové průpravy jen těžko splnitelný. Absence dechové opory vede rovněž k tomu, že je pro tvorbu hlasu užíváno jen povrchového dechu a jsou zapojovány spíše interkostální než abdominální svaly, což vede k produkci hlasu tlačенého. Pro mluvní dýchání je vhodné využít způsobu dýchání, který je tradičně označován jako „břišní“. Více než o břišní svaly jde o využití svalů spodní části žeber, zad a zejména bránice. Nevyhnutelnou podmínkou je aktivní uvolněnost této oblasti, kterou může zajistit jen vzpřímený postoj, umožňující využití širší oblasti trupu a abdominálních svalů pro dýchání. Vědomé hospodaření s dechem je podmínkou rovnoměrného rozložení dechové a zejména hlasové energie, tedy intenzity, do celé promluvy. V opačném případě dochází k nadměrnému nádechu, s nímž funkčně hospodařit nelze a který je spotřebován v počátečních (cca dvou) taktech dechového úseku, a k dechové insuficienci

na konci promluvy, kde dochází k neřízenému úbytku intenzity, což je v rozporu s aktuálním členěním promluvy (HAJÍČOVÁ 2017) a se sémantickou stránkou výpovědi. Dechová nedostatečnost rovněž ztěžuje promyšlenou distribuci intonačních postupů tak, aby podpořila význam sdělení a usnadnila vnímání posluchačům.

Nerovnoměrné zatěžování hlasivek kolísavým tlakem vzduchu v důsledku nevhodné dechové techniky způsobuje navíc překrývání a následné prudké vysušování sliznic, což přispívá ke vzniku nežádoucích struktur na hlasivkových vazech (DRŠATA ET AL. 2011).

3.3 TEMPO

Tempo řeči jakožto percepčně nesmírně výrazný faktor představuje téma mnohých lingvistických studií analyzujících mluvené projevy v různých komunikačních situacích (např. VEROŇKOVÁ 2018).

Percepční nevýhodu představuje spíše tempo vyšší, přičemž úprava tempa je obtížná vzhledem k tomu, že tempo je ovlivňováno mimojazykovými a nevědomými okolnostmi, jako je dlouhodobý a krátkodobý psychický stav mluvčího (BALKÓ 2014). Nemalou měrou je tempo řeči ovlivněno trémou, která je ve většině případů u veřejných projevů přítomná. Jak s trémou, tak s mluvním tempem lze pracovat prostřednictvím dechu a jeho zvědomění.

Kromě již zmíněných faktorů osobnostního temperamentu je tempo ovlivněno také dýcháním. Při absenci dechové ekonomie dochází k využívání spodního okraje dechové rezervy (PALKOVÁ 1994), což ovlivňuje nejen kvalitu hlasu, ale i tempo řeči. Takové zacházení s dechem znemožňuje využití funkčních změn tempa pro diferenciaci významnosti sdělovaných informací.

4 HLAS

Lingvistický přístup k péči o řečovou kulturu téměř ignoruje nástroj, který zvukově materializuje obsah sdělení a fyzicky jej vehikuluje k příjemci sdělení, tedy hlas. Hlas mluvčích, kteří hlasovou výchovou

neprošli, není vedený, tedy jako by zůstával u mluvčího a nesměřoval k posluchači, není plný a nosný. Nezřídka – při neosvojené technice mluvního dýchání – bývá tlačení a nese stopy fonačního úsilí. Prostřednictvím vědomého a řízeného dýchání lze zapojit do rezonance širší oblast těla, což je nejen hygienické, protože s aktivizovanými rezonančními dutinami stačí vynakládat malou fonační námahu, ale i percepčně příjemnější vzhledem k tomu, že každý pocit, tedy i hlasová námaha a napětí, se přenáší z mluvčího na posluchače (VYBÍRAL 2009). Vědomé ovládání dechu společně se schopností aktivizace sekundárních rezonančních dutin umožňují vznik tzv. řečnického formantu, který zajišťuje percepčně žádoucí nosnost, znělost a průraznost hlasu (VÁLKOVÁ 2017).

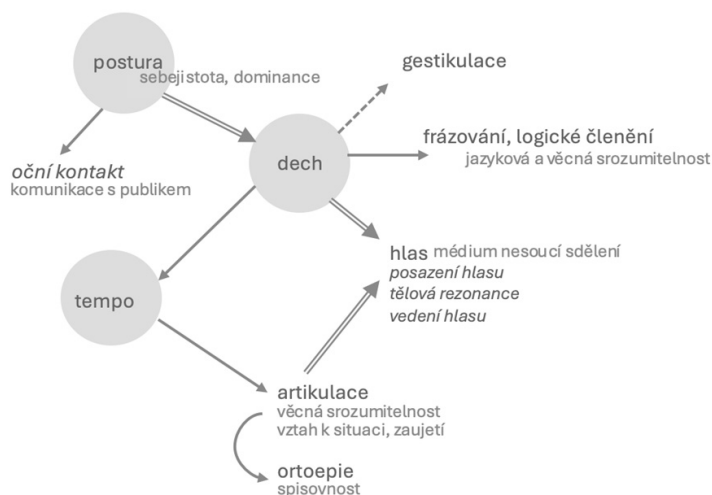
5 OD TECHNIKY KE KULTUŘE

Postura, tedy fyzická poloha, je něco, o čem se při výchově k řečové kultuře téměř nemluví. V souvislosti s fyziologickými okolnostmi produkce řeči mluvíme o dýchání, ale k tomu, čím je kvalitní mluvní dýchání podmíněno, tj. k poloze těla, se dostáváme už málokdy. Postura se tak může jevit jako něco odlehlého a nesouvisejícího. Přitom postoj určuje svalovou aktivitu v celém těle, podmiňuje přirozenou, přiměřenou a komunikačně funkční gestikulaci a pro komunikaci s publikem nenahraditelný oční kontakt.

Postura podmiňuje kvalitu respirace, protože definuje tvar a prostor využitelný pro dýchání. Pravidelnost, plnost a řízenost dýchání zpětně ovlivňuje posturu. Způsob dýchání a míra dechové opory spoluurčuje barvu hlasu, jeho vedení a rezonanci. Zacházení s dechem spoludefinuje tempo projevu a umožňuje logické frázování. Zároveň je podmínkou funkčního využití změn tempa (viz výše), intenzity a intonačního průběhu (včetně hlasové polohy) pro hierarchizaci sdělovaných informací. Rezananční prostory celého těla mohou být dechem aktivizovány a následně využity k posílení hlasu a k modifikaci jeho barvy. Vědomé dýchání umožňuje vedení hlasu a posílení

jeho konceptualizace jako komunikačního média, vehikula, které je fyzickým nosičem informace od produktora k recipientovi sdělení.

Ovládané a přiměřené tempo podmiňuje artikulační preciznost a v důsledku rovněž ortoepickou výslovnost. Nepřerušenou, souvislou řadou návazností se tedy spojuje zdánlivě odlehlý fakt fyzické postury s ortoepií, která je s jazykovým systémem úzce spjata. Obě okolnosti – jak postura, tak ortoepie – přitom společně přispívají ke kultuře komunikace, zohledňují posluchače, jeho potřeby a jeho akceptaci procesu komunikace a především vedou k naplnění komunikačních cílů.

Obrázek 1 – Schéma propojení hlasové techniky a řečové kultury (zdroj autorka).

6 OD TECHNIKY KE KOMUNIKACI

V obrázku 1 jsou označeny důsledky vlivu jednotlivých složek hlasové techniky na jazykovou vrstvu sdělení. Rovněž je naznačeno, jakým způsobem pomocí mimojazykových a nonverbálních prostředků působí na psychologický aspekt komunikačního procesu.

Jakým způsobem ovlivňuje osvojení a aplikace zásad nejen kultury, ale i techniky mluveného projevu komunikaci? Jaký je vliv naplnění

zásad hlasové výchovy na psychologii komunikace, konkrétně na to, jaké nonverbální signály mluvčí vysílá?

Nonverbální komunikační prostředky jakožto vývojově původnější působí na emoční složku vnímání. Informace zakódované vědomě či nevědomě v nonverbálních (paralingvistických či extralingvistických) prostředcích jsou spontánně percepčně dominantní (WATZLAWICK ET AL. 2011). Vzpřímená a pevná postura fylogeneticky odkazuje k síle, autoritě a dominanci. Pevnost fyzická reprezentuje percepčně pevnost v postoji mentálním. Spolu s pevným a nosným hlasem, který ovládne a zaplní prostor, v němž se komunikace odehrává, poskytuje posluchači pocit důvěryhodnosti, spolehlivosti a autority. Mluvčí signalizuje, že situaci ovládá a má nad ní nadhled. Hlasová pevnost a průraznost (VÁLKOVÁ 2017) je ovšem podmíněna hlasovým školením a vědomou prací s dechem a rezonancí. Hlas nepevný, úzký, který zůstává u mluvčího a nemíří k posluchačům, přispívá k vnímání mluvčího jako komunikačně i obsahově nejistého a neerudovaného.

Cílené zacházení s dechem umožňuje modulovat sílu a intonaci a členit promluvu s ohledem na její smysl, ale také s ohledem na posluchače. Na dechové ekonomii závisí rovněž funkční zacházení s pauzami a variabilita tempa promluvy. Spolu s logickým frázováním vytvářejí vertikální členění promluvy pomocí zvukových prostředků a celou promluvu zvukově strukturují, čímž usnadňují její percepci a pochopení. Celý komunikační proces pak díky nim nabývá na vyšší efektivitě.

Přesná artikulace (a v důsledku i spisovná výslovnost) na minimální ploše koncentruje a vizualizuje svalový tonus, který je fyziologickým korelátem mentální aktivity mluvčího. Spisovnost samozřejmě také reflektuje vztah mluvčího k situaci, resp. její zhodnocení, ale zároveň jeho jazykové kompetence, které na rovině ortoepie, nutno si to přiznat, nebývají příliš obecně rozšířené. Spisovná výslovnost závisí zcela na artikulačních návycích mluvčího a souvisí s celkovým svalovým tonusem. Zhmotňuje tedy jeho koncentraci a naznačuje zájem o posluchače, o téma a o komunikační situaci vůbec.

Z výše řečeného je evidentní, že komunikační úspěšnost, ať už v oblasti efektivního předání smyslu sdělení, nebo v oblasti vytváření důvěryhodného obrazu mluvčího, se do značné míry odvíjí od zvládnutí hlasové techniky. Řečová a komunikační kultura (ve smyslu objektu a výsledku cíleného kultivování) stojí na zásadách řečové techniky.

7 LIMITY

Z předchozího textu vyplývá komunikační funkčnost i hlasově hygienická potřebnost hlasové výchovy. Nabízí se tedy otázka, proč není více využívána a systematictěji vyučována i mimo prostředí uměleckých škol a institucí.

Důvody jsou nasnadě.

Ať už vede cesta k hlasové technice přes artikulaci, dech, nebo propojení celotělových pohybů, panuje shoda, že primární podmínkou jejího osvojování je důvěra žáka v učitele (VYSKOČILOVÁ ET AL. 1981). To je okolnost sice přirozená, ale v podmínkách našich škol často opomíjená. Vybudování důvěry často brání další okolnosti:

- nevhodný (myšleno pozdní) věk začátku hlasové edukace. V ideálním světě by se s vědomou prací s hlasem mělo začínat (adekvátně věku) už v preprimárním vzdělávání a s postupem školní docházky by měly být hlasové a mluvní kompetence prohlubovány i rozšiřovány. Tomu samozřejmě brání druhý faktor, jímž je
- nízká kompetence vyučujících. Učitelé pro všechny stupně vzdělávání jsou školeni nanejvýš v lingvistické koncepci kultury řeči, nikoli v hlasové výchově;
- nezvyklost a neočekávanost cvičení v pozicích, které jsou vlastní spíše tělesné než hlasové výchově (na zádech, na čtyřech atd.), využívání smyslové pareidolie (OCHRYMČUKOVÁ 2008; OBEŠLOVÁ 2011), zapojování fantazie a nutnost vést žáka či studenta k žádoucí fyzické aktivizaci může dovést

studenta do nepřekonatelného diskomfortu, a to zejména v situaci, kdy

- nácvik neprobíhá individuálně či v opravdu malých skupinách.

Spolu s problematickou motivací žáků a studentů způsobují tyto okolnosti, že k prvotnímu hlasovému školení se dostávají zájemci až ve zralé dospělosti, což samozřejmě poněkud ztěžuje úpravu posturálních, dechových a artikulačních stereotypů.

ZÁVĚR

V článku jsem představila provázanost hlasové techniky s řečovou kulturou a s psychologickými aspekty komunikace. Komplexní péče o mluvený projev je náročná mimo jiné v důsledku asymetrie mezi produkční a percepční senzitivitou: reálnou podobu zvuku vlastního hlasu a jevů spojených s jeho produkcí si mluvčí uvědomuje jen velmi obtížně; je to ale jedna z prvních věcí, které si všímá posluchač (KRČMOVÁ 2004). Úspěšná komunikace je podmíněna vědomou aktivitou a cíleným přístupem k řízení fyziologických okolností a procesů, které se na produkci řeči podílejí.

Kromě aktivity je nutnou součástí adekvátní fyzické přípravy i uvolněnost. Přílišné zpevnění svalového abdominálního korzetu omezuje funkci bránice, mluvčí není schopen přesně svůj dech ovládat, což se do mluveného projevu promítá jako defektní frázování a nefunkční kolísání tempodynamiky. Absence technické hlasové přípravy u profesionálních mluvčích, např. v médiích, přispívá k šíření a ukotvení nežádoucích jevů, jako je nepřesná artikulace, překotné tempo, nečeský rytmus (zejména posouvání přízvuku na slabiku po předložce), nelogické frázování, absence dechové opory a tlačенý hlas s dominantní hlavovou rezonancí.

Nezvládnutá hlasová technika nebo její úplná absence vedou u dlouhodobé mluvní zátěže k přepínání, různým typům hlasových indispozic až k dysfoniím. Zvládnutí techniky hlasové produkce

umožňuje přesnější zacházení s lingvistickými i mimo- (a para-) lingvistickými prostředky v souladu s aktuální komunikační situací tak, aby bylo dosaženo komunikačního cíle.

PhDr. Jana Vlčková-Mejvaldová, PhD.
Katedra českého jazyka
Pedagogická fakulta
Univerzita Karlova
Magdalény Rettigové 4
116 39 Praha 1
jana.vlckova@pedf.cuni.cz

Článek vznikl s podporou programu Cooperatio.

LITERATURA

- ALLHOFF, Dieter-W. a ALLHOFF, Waltraud. 2008. *Rétorika a komunikace*. Praha: Grada.
- BALKÓ, Ilona. 2014. *Temporální vlastnosti nepřipraveného projevu: komparace charakteristik řeči mluvčích různého temperamentu*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem.
- DRŠATA, Jakub et al. 2011. *Foniatrie – hlas*. Havlíčkův Brod: Tobiáš.
- HAJIČOVÁ, Eva. 2017. „Aktuální členění větné.“ In *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Eds. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová, <https://www.czechency.org/slovník/AKTUÁLNÍ%20ČLENĚNÍ%20VĚTNÉ> (přístup 1. 4. 2025).
- HOFFMANNOVÁ, Jana et al. 2016. *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Praha: Academia.
- KRAUS, Jiří. 2010. *Rétorika a řečová kultura*. Praha: Karolinum.
- KUČERA, Martin. 2011. „Hlasová rehabilitace a reedukace.“ In *Foniatrie – hlas*. Jakub Dršata et al. Havlíčkův Brod: Tobiáš, s. 102–115.
- KRČMOVÁ, Marie. 2004. „Stylistika, stylizace a spisovnost.“ In *Spisovnost a nespisovnost: zdroje, proměny a perspektivy*. Eds. Eva Minářová a Karla Ondrášková. Brno: Masarykova univerzita, s. 18–21.
- OBEŠLOVÁ, Miluše et al. 2011. „Hlasová výchova.“ In *Foniatrie – hlas*. Jakub Dršata et al. Havlíčkův Brod: Tobiáš, s. 119–128.
- OCHRYMČUKOVÁ, Eva. 2008. „Psychosomaticky koncipovaný seminář Rétorika a prezentace na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně.“ *Pedagogická orientace* 18(1), s. 34–46, <https://journals.muni.cz/pedor/article/view/853/734> (přístup 23. 9. 2025).
- PALKOVÁ, Zdena. 1994. *Fonetika a fonologie češtiny: s obecným úvodem do problematiky oboru*. Praha: Karolinum.
- TICHÁ, Alena. 2014. *Učíme děti zpívat: hlasová výchova pomocí her pro děti od 5 do 11 let*. Praha: Portál.
- VÁLKOVÁ, Libuše. 2017. *Hlas individuality*. Praha: Akademie múzických umění.

- VEROŇKOVÁ, Jitka. 2018. „Tempo řeči ve zpravodajství Českého rozhlasu a České televize v časovém průřezu.“ In *Spisovná čeština a jazyková kultura 2018*. Ed. Ondřej Bláha. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 339–349.
- VLČKOVÁ-MEJVALDOVÁ, Jana. 2022. „Kultura mluveného projevu v přípravě učitelů.“ *Didaktické studie* 14(2), s. 15–27.
- VLČKOVÁ-MEJVALDOVÁ, Jana. 2023. „Vliv tempa a frázování čteného textu na porozumění.“ *O dítěti, jazyku a literatuře* 2, s. 70–81.
- VOLEMANOVÁ, Marja. 2020. „Primární reflexy a jejich vliv na motoriku a řeč.“ *Listy klinické logopedie*, 4(1), s. 37–44.
- VYBÍRAL, Zbyněk. 2009. *Psychologie komunikace*. Praha: Portál.
- VYSKOČILOVÁ, Eva. 2017. *Psychosomatické pojetí hlasové výuky*. Praha: Akademie múzických umění.
- VYSKOČILOVÁ, Eva et al. 1981. *Cvičení z pedagogické praxe. 2. Tři kapitoly o rozvíjení mluvního projevu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- WATZLAWICK, Paul et al. 2011. *Pragmatika lidské komunikace: interakční vzorce, patologie a paradoxy*. Brno: Newton Books.